

О. І. Южакова,*канд. філол. наук, доц.,**Одеська національна академія харчових технологій,
доцент кафедри українознавства та лінгводидактики*

СПОТВОРЮВАННЯ ОРФОЕПІЧНИХ ТА АКЦЕНТУАЦІЙНИХ НОРМ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ШЛЯХ ДО ЇЇ СУРЖИКІЗАЦІЇ (НА ПІДСТАВІ МОВОЗНАВЧИХ ПРАЦЬ С. КАРАВАНСЬКОГО)

Статтю присвячено аналізу мовознавчих праць С. Караванського, який розглядав, зокрема орфоепічні та акцентуаційні помилки, що їх припускаються мовці, які мешкають в Україні; крім того, зазначено, що особливу увагу вчений звертав на питання щодо неправильної вимови голосних, м'яких, твердих та пом'якшених приголосних, а також на словесні наголоси, характерні для української мови і такі, що суперечать її законам.

Ключові слова: орфоепічні та акцентуаційні норми, словесний (складовий) наголос, форморозрізнявальна функція наголосу.

Кожна людина, що жила за радянських часів та присвятила своє перо захисту українського слова, нині має бути особливо шанована. А втім, ім'я Святослава Йосиповича Караванського (1920–2016) мало відомо як широкому загалу, так і філологічній аудиторії, і то одеській, попри те що він був одеситом та навчався в Одеському університеті на філологічному факультеті, щоправда, з об'єктивних причин не завершив навчання. С. Караванський не лише український мовознавець, поет, перекладач, журналіст, автор самвидаву..., він борець за українське національне «Я», за збереження оригінальних властивостей української мови, понівеченої внаслідок асиміляторської політики. Праці такого типу, як показує досвід, ще тривалий час будуть вельми актуальними для мовців України, оскільки в них подано рекомендації для долання «дискримінаційної спадщини минулого» [9, с. 2], що набула риси надзвичайної своїм обсягом неоковирності пострадянського мовлення. Отже, опис поглядів ученого на цю далеко не розв'язану проблему вважаємо **актуальним**.

Оскільки ми не виявили праць, у яких би науковці оцінювали твори С. Караванського, то спираємося лише на роботи самого ученого, який схарактеризував руйнівні явища на всіх основних та проміжних рівнях української мови, а проте **мета** нашої статті вужча – дослідити орфоепічні та акцентуаційні порушення на підставі його розвідок. **Завдання** полягають у вивчанні найпоширеніших орфоепічних та акцентуаційних хиб та способів їх виправлення. **Об'єктом** дослідження слугували мовознавчі твори С. Караванського [9–11], **предметом** – фонетичні помилки, спричинені масовою деукраїнізацією у післяпогромні часи, починаючи з 1933 року аж до сьогодення.

Як зазначено вище, **матеріалом** для дослідження стали мовознавчі роботи науковця, у яких проаналізовано причини відтрусення українців від користування рідною мовою (розділ «Що нас губить, або чому нас не читають?») [10, с. 112–195], розглянено фонетичні та орфоепічні помилки на підставі книг «Секрети української мови» [9, с. 9–41, 61–62, 163–167] та «Ідіотизми сталінської ярижки у державній мові України» [11, с. 21–46]. Матеріал оброблено за допомогою низки **методів**, а саме: спостереження, аналізу, синтезу, а також описового методу, що передбачає розгляд особливостей будови мовних одиниць та їх інтерпретацію, і методу дистрибутивного

аналізу. **Наукову новизну** становить власна інтерпретація поглядів ученого щодо розбалансування мовних норм в царині фонетики та орфоєпії. **Теоретична цінність** роботи у поглибленні знань про сучасні фонетичні й орфоєпічні процеси, які відбуваються в мові, і про ті, що віддалено в часі. **Практична цінність** полягає в тому, що стаття сприятиме популяризації української мови, поширенню поглядів С. Караванського про її невичерпні потенційні можливості.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Наразі у сучасних працях докладно описано численні фонетичні девіантні явища у мовленні українців, які чи не першим цілісно й ґрунтовно виклав у своїх розвідках С. Караванський. Так, найбільшою орфоєпічною помилкою, що виникла під впливом російської мови, на його погляд, є невиправдане «акання» [9, с. 9], тобто вимова [л] та [ь] на місці українського [о] в ненаголошеній позиції. Як стверджує учений, це правило «муроване» (не має винятків), тому його порушення призводить до найтяжчих наслідків. Другою грубою помилкою учений вважає м'яку вимову приголосних перед *e*, внаслідок чого виникає «скання», коли звучить [каб'ін'е¹т], замість [каб'іне¹т] [9, с. 10; 10, с. 119]. Ці орфоєпічні недогляди спричинені мовною інтерференцією, яка розладнує артикуляційний апарат, нищить мовну гармонію, завуальовує притаманний мові звуковий код.

Крім того, не менш грубим спотворенням фонетичної норми, за С. Караванським, є немилозвучні збіги всередині слів, на межі слів, коли вони призводять до мовної дискредитації [9, с. 10–11], що зілюстровано численними прикладами, пор.: «униКНуТи сутичок» і «непритерте», бездумно кальковане «униКНуТи зіТКНень» [9, с. 167]; «у матері ТА її сестри» і коструbate «у матері І її сестри»; «досліджено У ПРОцесі», оскільки наступне слово після прийменника починається на дві приголосні, і «досліджено В ПРОцесі»; «вмирати ЗО СМіху» і невимовне «вмирати З СМіху», оскільки прийменник *з* в українській мові має варіанти *зі, із, зо*; «цілу добу», або «24 години», або «день і ніч» та нескінченне І-О-О-О-О («цІлОдОбОвО») [10, с. 171] тощо.

У працях ученого з'ясовано, що до порушення закону милозвучності може призводити помилковий порядок слів. Наприклад, речення «З ТОГО ВСЬОГО ми посварились», «ЦЕ ВСЕ їй болить» слід виправити у такий спосіб: «З УСЬОГО ТОГО ми посварились» та «УСЕ ЦЕ їй болить», через те що означальний та вказівний займенники, вживаючись поспіль, мають неоднаковий вплив на ритміку речення, і то в українській мові перевагу надають означальному займеннику (*весь*), позаяк він може набувати форм *увесь/весь, усе/все*, що підпорядковуючись певній ритмомелодії речення, суттєво змінює її [9, с. 11; 10, с. 122]; ігнорування цієї ритмічної структури призводить до сумнозвісної суржикізації і пристосування мовців до чужого звукового оточення.

Далі приділено увагу правильній вимові м'яких і твердих приголосних, зокрема, з цього приводу подано цікаві коментарі до слова *злість*, позаяк, на думку вченого, з у словах *злости, злості* (родовий, давальний та місцевий відмінки) слід вимовляти твердо [зло¹сти], [зло¹с'т'і], проте у словах *злість* і *злістю* (називний, знахідний та орудний відмінки) з вимовляють м'яко – [з'л'іс'т'] і [з'л'іс'т'у] [9, с. 12]. Отже, на нашу думку, до правила, зафіксованого у шкільному підручнику І. Ющука «Правопис м'якого знака» («Перед постійно м'якими (або пом'якшеними) і шиплячими м'який знак не ставиться...» [17, с. 34]), слід додати інформацію про орфоєпічні норми, а саме: «Перед постійно м'якими м'який знак не ставиться, проте вимовляється, приміром, *сніг* [с'н'іг]... Перед постійно пом'якшеними м'який знак не пишеться, та після *з, с, ц, дз* може вимовлятися і не вимовлятися – *свято* [с'в'а¹то] і [св'а¹то], після інших приголосних *д, т, л, н, р* перед постійно пом'якшеними м'який знак не вимовляється і

не пишеться (*колбі* [ко¹лб'і] [1, с. 124]). Перед шиплячими м'який знак не ставиться, та, зазвичай, вимовляється, приміром, *промінчик* [пром'і¹н'чик]».

У працях ученого також ідеться про помилки у вимові прикметників м'якої і твердої груп, себто прикметники м'якої групи після розгрому 1933 року стали «твердішати» попри норми української мови, як-то: *додатнїй* став *додатнИм*, *сухопутнїй* – *сухопутнИм*, всупереч тому що є *путнїй*; *трикутнїй* став *трикутнИм*, незважаючи на існування *кутнього* (від *кутнїй*). Це сталося внаслідок того, що деякі м'які і тверді прикметникові флексії не виокремлено ще у правописі 1928 року (у «скрипниківці»), тому *освітнїй* перетворився на *безпросвітнього* (від *безпросвітнИй*), *природнїй* став *природнИм*, *достотнїй* – *достотнИм*, *зворотнїй* – *зворотнИм*, інакше кажучи, ці прикметники дістали закінчення твердої групи, однак залишилися джерела, у яких вони вживаються з флексіями *-їй*, *-їя*, *-їє* [9, с. 13; 10, с. 115–116].

А відтак, підкреслено, що в українській мові певні літери є твердими (шиплячі), а тому їх слід вимовляти твердо *чУти* [чу¹ти], а не [ч'у¹ти], *ганчАр* [ган'ча¹р], та не [ган'ч'а¹р], *чОгó* [чого¹], та не [ч'ого¹], вони частково пом'яшуються лише перед *i*, як-то: *двічі*, *калачі*, *плечі* тощо [9, с. 14].

На окрему згадку потребує звук *i* як початковий, оскільки він може спричиняти прогресивну асиміляцію за м'якістю, на взір *іншій*, проте така вимова, на думку ученого, не виправдана, позаяк початкова літера цього слова була *и*, що не спричиняло ніяких негативних наслідків, тобто *н* після *и* не пом'яксувалось, пор.: *иншій* [и¹нший] – *іншій* [і¹нший]. Звідси впливає обґрунтований авторський висновок про відновлення літери *и* на початку певних слів, оскільки його відсутність руйнує українську фонетичну організацію слова [9, с. 14–15].

У параграфі «Число винятків більшає» [9, с. 15] автор наводить приклади регресивної дисиміляції (коли сполука *чи* має переходити в усному мовленні у *ин*), закріпленої на письмі у словах *дворушник*, *мірошник*, *рушник*, *рушниця*, *сердешний*, *соняшник*, *торішній*. Оскільки це не завжди відбивається у сучасній вимові, автор обстоює думку про те, що мовцям належить диференціювати такі форми, як-от: (пишемо) *збитоЧний*, *місяЧний*, *молоЧний*, *смаЧний*, *яЧний* – (вимовляємо) *збитоШний*, *місяШний*, *молоШний*, *смаШний*, *яШний* [9, с. 15], що підтримують одеські мовознавці [1, с. 126].

Чимало параграфів у працях ученого присвячено спотвореним акцентуаційним нормам української мови, зокрема розгляду інтерферентного словесного наголосу. Загалом, мовозначець вважав, що для збереження чистоти мови значення акцентуаційних норм складно переоцінити, адже «...процес творення людських мов обрав своїм творчим інструментом наголос...», без якого немає жодної індоєвропейської мови [11, с. 21]. Мабуть, тому С. Караванський відкриває в дієслівних формах ніколи не наголошені «зачаровані склади» *-ет-*, *-ем-*, *-ит-*, *-им-* [9, с. 16–17], як-то: *живемó*, *живетé*, *захистимó*, *захиститé*, *перейдемó*, *перейдетé*, *плáтимо*, *плáтите*, у яких наголос падає на префікс, або корінь, або флексію. Оскільки в кожному правилі є винятки (навіть «цей закон писано не для всіх» [9, с. 16]), науковець вводить поняття «майже правило», що передбачає наявність певної кількості слів, у яких не зафіксовано виявленої закономірності.

Не так послідовно «підкорюються» правилам дво-, три- і чотирискладові іменники, утворені від дієслів шляхом несубститутивного і субститутивного усичення дієслівних суфіксів або фіналі суфіксів, які майже завжди зберігають наголос на префіксі (*переглянути* – *перéгляд*, *перекусити* – *перéкуска*, *приносити* – *прíнос*, *розвивати* – *рóзвиток*, *розглядати* – *рóзгляд*, *розстріляти* – *рóзстріл*). У цій групі

також трапляються префіксальні іменники, твірною основою для яких слугують безпрефіксні форми (*весна – прóвесна, лісок – прóлісок*). До цього «майже правила» подано винятки (*зачі́н, набі́р, обма́н, розгро́м, розко́л*) [9, с. 18], ось чому описаний тип наголосів, на нашу думку, можна визнати як тенденцію. Лише один префікс *ві-* у двоскладових словах завжди наголошений (*ві́брик, ві́клад, ві́крут, ві́літ, ві́ступ, ві́хід* [9, с. 19]), проте з-поміж три- та чотирискладових іменників трапляються винятки, як-то: *виго́да, вида́ток, вилóга, вимóга, вистáва...* [9, с. 18], попри те що є *вінахі́д, ві́родок, ві́сівка, ві́сненок, ві́тівка...* [9, с. 19].

Учений доводить, що українській мові у післяпогромні часи накинута так званий жіночий наголос, який падає на другий склад від кінця слова, тимчасом як характерним є дактилічний наголос, що виділяє силою звуку третій склад від кінця слова [9, с. 22]. Мовознавець простежує словесний наголос, який наразі є неканонізованим, за лексикографічними працями Г. Голоскевича, К.-Г. Андрусишина, І. Огієнка, О. Панейка і дістає висновку про те, що варто додержувати саме такого питомого українського дактилічного наголосу, як-то: *літу́ргія, мо́вчанка, пасо́висько, повиро́стати, розпрóстати, трі́пати; перелю́бство, писко́тнява, стрекóтнява, ті́снява, трі́скотнява*, замість накинутаго *літургі́я, мовча́нка, пасові́сько, повироста́ти, розпроста́ти, тріпа́ти; перелюбство* (у цьому слові та в решті наразі спостерігаємо жіночий наголос), *пискотня́ва, стрікотня́ва, тісня́ва, тріскотня́ва*.

Учений не лише констатує факти на підтвердження своєї думки, але й пропонує низку слів, які належать до певної словотвірної моделі і доводить доречність тої чи тої акцентуаційної норми. А проте таку належність, з погляду сучасної дериватології, можна назвати вельми умовною, оскільки слова часто-густо належать до різних словотвірних типів (приміром, не мають спільного словотвірного значення), а втім, ми подаємо варіанти щодо розв'язання окреслених питань за С. Караванським, як-то: *пасо́висько*, позаяк *збіго́висько, поштурхо́висько, пристано́висько, посміхо́висько, страхо́висько* [9, с. 38]; *писко́тнява, стрекóтнява, ті́снява, треско́тнява*, через те що *гурко́тнява, ку́рява, пі́скнява, плі́снява, тупо́тнява, шамо́тнява* [11, с. 22; 45]; *кладо́вище* з огляду на *зимо́вище, пристано́вище, руйно́вище, середо́вище, сміхо́вище, стано́вище...* [9, с. 38]. Не обов'язково йдеться лише про дактилічний наголос; якщо це не суперечить групі слів, створених за певною моделлю, можна спостерігати і жіночий наголос, наприклад, у слові *електро́пис*, позаяк *літо́пис, машино́пис, право́пис, руко́пис, часо́пис* [9, с. 36].

Учений описує, як відбувалися «операції» щодо перенаголошення українських слів. Так, словник Б. Грінченка фіксує дактилічний наголос у слові *розпрóстати* [14, с. 76]), в «Українсько-російському словнику» (1962 р.) слово зафіксовано з подвійним наголосом *розпрóста́ти* [16, с. 171], проте в наступних виданнях (у словнику-довіднику «Українська літературна вимова і наголос, (Київ: Наукова думка, 1973), в «Орфографічному словнику української мови» (Київ: Наукова думка, 1977) [9, с. 23]) «це слово фігурує лише з одним – спільним з російським – наголосом: розпроста́ти» [9, с. 23]. Зробивши власну розвідку з цього питання, додамо, що «Словник синонімів української мови» (2001) [15, с. 559], «Орфографічний словник» (2003) [3, с. 609] подають жіночий наголос (*розпроста́ти*), проте «Інверсійний словник української мови» (1985) [8, с. 189], ВТССУМ (2005) [4, с. 1259], чотиритомний «Російсько-український словник» (2013) [13, с. 784] вже фіксують у цьому слові подвійний наголос (*розпрóста́ти*).

У параграфі «Відхилення чи норма?» [9, с. 24–25] на підставі живого мовлення учений рекомендує наголошувати останній склад в іменниках із суфіксом *-нн-(я)*, тобто

вживати чоловічий наголос, приміром: *визнання, завдання, навчання*. Оскільки за аналогією акцентують *брання, дання, дбання, ждання, звання, знання, спання...*, тому варто зберегти такий (чоловічий) наголос і в похідних іменниках на взір *дбання – надбання, придбання; знання – визнання, зізнання, пізнання* [9, с. 24]. Не погоджується С. Караванський із жіночим наголосом в дієслові *плескати*, який, на його переконання, слід замінити дактилічним *плéскати* через те, що в живому мовленні та у словах, які мають з ним спільне походження *кляскати* (в долоні), *ляскати* (язиком), *плюскати* (водою), наголос саме такий [9, с. 25].

До речі, впевненість ученого про спорідненість цих слів підтверджує розвідка в «Етимологічному словнику української мови». Так, *плескіт* походить від старослов'янського *плескати* «бити, ляскати, грюкати; аплодувати», *плескъ* «плеск (руками)»; праслов'янське *plesкъ* «плеск» сформувалось як звуконаслідувальне утворення, очевидно, споріднене з литовським *pleškėti* «ляскати, плескати», *plekšėnti, plekšėti* (значення те саме); з латиським *plekšēt* – значення те саме «базікати, вирувати, товкти м'яку землю або глину»; сюди ж належить з іншим ступенем вокалізму словенське *plóskati* «бити, ляскати» [7, с. 439]. Праслов'янське *pljusкъ* «плюск», очевидно, звуконаслідувальне, як і паралельне з іншим ступенем вокалізму *plesкъ* «плеск», як і аналогічні утворення з литовської *pliauškėti* «бити, ляскати (батогом), плескати (руками); плескатися у воді», *pliaukšti* «базікати» [7, с. 461].

Слово *ляскати* трапляється у словниковій статті із заголовковим *ляси*; як зазначено, воно, мабуть, пов'язане з *ляскати* «базікати»; водночас російське [ляскать] «теревеніти» традиційно розглядалося зі словом *лясы* як відозміни форми *белясы* «теревені» [6, с. 342–343]. З огляду на це привертає увагу український вигук *лясь*, що вживається як присудок із значенням *ляскати*, тобто «ударяти, бити долонею, видаючи специфічні звуки; звучати лунко; базікати»; *розляскатися* означає «почати хлопати», що асоціативно скеровує на *плескати в долоні*; до того ж словенське *leskāti* перекладають як «плескати, ляскати» [6, с. 343], а праслов'янське *loskati* «ляскати» має звуконаслідувальне походження, паралельне до *leskati* «лящати», споріднене з литовським *laskuoti* «весело співати, базікати» [6, с. 290]. Дієслово *кляскати*, тобто «ляскати, цмокати язиком», походить від праслов'янського *plěskati* «ляскати, плескати», похідне від звуконаслідувального вигуку *plěсъ...*, споріднене з латиським *klešķēt* «базікати, плести» [5, с. 470].

Далі С. Караванський вказує на різницю в наголошенні іменників однини та множини, де наголос виконує форморозрізнявальну функцію, і стверджує, що у множині наголос має падати здебільше на кінцевий склад (*бабі́, батькі́, ви́шні, мамі́, матері́, молитві́, пісні́, подушкі́, хаткі́* тощо) [9, с. 25–26]. Мовознавець звертає увагу на множину іменника *па́ні* (од.) – *пані́* (мн.), оскільки ця лексема змінюється за числами та відмінками [9, с. 26–27], слушно зауважує, що три- і більшескладові слова мають певну тенденцію бути наголошеними на третьому від кінця складі. Поряд з цим «набуває чинності» «майже» правило» [9, с. 29] щодо наголошення прислівників (*вéсело, ві́соко, глі́боко, го́лодно, де́шево, за́тишно, по́тайно, хо́роше* [9, с. 27]). Учений закликає надавати перевагу дактилічній акцентуації (*ба́йдуже, ві́димо, ко́рисно, мо́вчазно, перéсічно, ста́ранно, хо́робро...* [9, с. 28]), а втім, у складних випадках він рекомендує записувати слова з подвійним наголосом, а деколи з потрійним (*за́тишнийі́*), оскільки вірить, «що у процесі спілкування мовці віддадуть перевагу наголосові, що найбільше відповідає українській мовній стихії...» [11, с. 36], тобто спрацює мовний центр людини, який керує творенням мови [11, с. 21].

Відомо, що в будь-якій мові відчутно прагнення уникати варіантних наголосів, позаяк вони розхитують мовну норму, у такому разі з часом один із варіантів витісняється в «маргінальну зону», тобто його не вживають або уналежнюють до шару розмовної (або вульгарної, зневажливої чи фамільярної) лексики. Інакше кажучи, існують дві тенденції, щоб усунути вільне варіювання наголосів в одному слові, – це надати перевагу одній із форм або стилістично чи семантично розмежувати варіанти, приміром, *зерно́* як сукупність і *зе́рно* як одна зернина [1, с. 54], і то описаний процес має тривати доти, поки визріють умови, аби позбутися певного варіанта.

У параграфі «Чи пусте діло наголос?» [9, с. 164–166] автор розглядає акцентуаційні норми на матеріалі спеціальної лексики. Він подає низку хибно наголошених термінних номінацій, зафіксованих у «Російсько-українському словнику для військовиків» (Київ-Львів: Варта, 1995), а саме: неправильно – *банті́на*, правильно – *ба́нтина* (далі перше слово реєструємо з неправильним наголосом, друге – з правильним), *гарма́тень* – *га́рматень*, *зав'язка* (жіночий наголос) – *за́в'язка*, *заглу́шка* – *за́глушка*, *кида́ння* – *кіда́ння*, *кида́ти* – *кіда́ти*, *середі́нний* – *се́ре́динний*, тобто має переважати все ж таки дактилічний наголос, проте автори вищеназваного словника «перекреслюють традиційне українське наголошення» [9, с. 164]. С. Караванський вказує на акцентуаційні помилки і в «Українсько-англійсько-німецько-російському словнику фізичної лексики» [12], подає правильні варіанти (*джерело шумі́в*, замість *шумі́в* [12, с. 83], *дугога́сний*, замість *дугогасні́й* [12, с. 99], *кінце́вий* і *кінцо́вий*, замість *кінцеві́й* [12, с. 45] (йдеться про вихор), *світлозбі́рний*, замість *світлозбі́рній* [12, с. 365], *сти́сливість*, замість *стисливі́сть* [12, с. 401], *теплотві́рний*, замість *теплотві́рній* [12, с. 424])... , наполягає на дотриманні «усталених з ритмо-мелодичного боку наголосів» [9, с. 165]. До цього списку можна додати *сти́сливий* [12, с. 401] – правильно *сти́сливий*, *гарма́тень* [12, с. 404] – правильно *га́рматень*... Обурення ученого зрозуміле, та не слід забувати, що автори цього словника (В. Козирський і В. Шендеровський) намагалися повернути українській мові її питомі, часто-густо «репресовані» варіанти, за що були розкритиковані термінологами, налаштованими на мовні норми, прийняті після 1933 року, зокрема [2, с. 132].

У параграфі «Криниця не має дна» [9, с. 61–62] учений аналізує іменники з форморозрізнявальним наголосом, які називає псевдоваріантами, оскільки лише наголос розрізняє іменники на позначення дії та наслідку. Отже, іменники із значенням дії, на його погляд, мають жіночий наголос, а саме: *відкли́кання*, *дава́ння*, *зобов'язáння*, *об'єдна́ння*, *обладна́ння*, *покли́кання*, *розв'язáння*, *упододоба́ння* (не вживано), *вінча́ння* (покриття вінками), *чита́ння*. На результат (наслідок) дії вказує дактилічний наголос іменників, як-то: *відклі́кання* (розпорядження), *да́вання* (милостиня, подаяння), *зобов'язання* (обіцянка), *об'єднання* (спілка), *обла́днання* (апаратура), *поклі́кання* (хист), *розв'язання* (розв'язка), *уподо́бання* (симпатія), *вінча́ння* (шлюбний обряд), *чи́тання* (почитний матеріал: читво) [9, с. 61].

Те саме стосується низки слів, що виражають наслідок дії з дактилічним наголосом, наприклад: *ба́жання* (це конкретна потреба), *замі́шання* (стан зніяковіння), *запи́тання* (конкретний вислів), *прив'язання* (прив'язаність, симпатія). Як уважає вчений, варто канонізувати дактилічний наголос в деяких віддієслівних іменниках на позначення наслідку дії, взірцем чого можуть стати такі слова, приміром: (наслідок дії) *опові́дання* (оповідь), *переко́нання* (погляд), *пока́яння* (сповідь), *порі́вняння* (троп), *присосо́вання* (прилад), *розла́днання* (розлад), *рі́вняння* (формула). Однак ці самі іменники із жіночим наголосом означатимуть лише дію, а саме: *оповіда́ння*, *перекона́ння*, *покая́ння*, *порівня́ння*, *присосува́ння*, *розладна́ння*, *рівня́ння*. На думку

С. Караванського, такі моделі, себто віддієслівні іменники, що означають дію та наслідок дії, розкривають «широкі словотворчі можливості української мови», замовчувані у попередні роки [9, с. 62], і становлять термінологічний резерв на майбутнє [9, с. 61].

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити **висновок**, що описані в роботах С. Караванського різноманітні орфоепічні хиби («акання» – вимова *a* у позиціях ненаголошеного *o*, «скання» – вимова *ε* на місце *e*; переплутування м'яких, твердих і пом'якшених звуків у словах, безпідставні заміни м'яких флексій прикметників твердими тощо), ігнорування закону милозвучності як підпорядкованості певній ритмомелодиці ... – все це призводить до руйнування внутрішньої організації українського слова, його ритмомелодики, орієнтує на чужі мовні джерела. У працях підкреслено, що для правильної вимови велике значення має відповідне наголошення, оскільки, попри те що в українській мові наголос рухомий, йдеться про випадки, коли «наголосова свобода» неприпустима, зокрема, у певних дієсловах, в іменниках, прикметниках, прислівниках. Кожну модель С. Караванський, спираючись на живе мовлення, мовознавчі розвідки і власне мовне чуття, наповнює прикладами, обстоює кожний наголос. Особливу увагу звертає на форморозрізнявальний наголос у словах, що належать до спеціальної лексики, на позначення дії та наслідку дії (*обладнання* (дія) – *обладнання* (наслідок дії)), пропонує творити їх за таким взірцем, аби розширити словотвірний потенціал української мови. І врешті, учений переконливо довів: наразі більшість негативних мовних явищ відбуваються внаслідок надмірного впливу російської мови, що спричиняє мовну інтерференцію і слугує підставою для суржикізації української мови; учений покладає надію на мовний центр людини як на мовний еталон всередині її, що врешті перешкодить спотворенню мови.

Література

1. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Друженець М. Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонолоія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія: навч. посібник. Київ: ВЦ «Академія», 2006. 368 с.
2. Васенко Л. А., Дубічинський В. В., Крimeць О. М. Фахова українська мова: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 272 с.
3. Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. 896 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
5. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. Київ: Наукова думка, 1985. Т. 2. – 570 с.
6. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. Київ: Наукова думка, 1989. Т. 3. – 632 с.
7. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. Київ: Наукова думка, 2003. Т. 4. – 656 с.
8. Інверсійний словник української мови / відп. ред. С. П. Бевзенко. Київ: Наукова думка, 1985. 812 с.
9. Караванський С. Секрети української мови. Львів: БаК, 2009. 344 с.
10. Караванський С. Що нас губить, або чому нас не читають? Книга-журнал одного автора. Львів: БаК, 2010. С. 112–195.
11. Караванський С. Ідіотизми сталінської ярижки у державній мові України. Львів: БаК, 2016. 224 с.

12. Козирський В., Шендеровський В. Українсько-англійсько-німецько-російський словник фізичної лексики. Київ : Рада, 1996. 934 с.
13. Російсько-український словник: у 4 т. / голова ред. колегії П. Ю. Гриценко. Київ : Знання, 2013. Т. 3. 933 с.
14. Словарь української мови : у 4 т. / уклад. Б. Грінченко. Київ : Наукова думка, 1997. Т. 4. 616 с.
15. Словник синонімів української мови : у 2 т. / ред. колегія : А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін. Київ : Наукова думка, 2001. Т. 2. 960 с.
16. Українсько-російський словник : у 6 т. / гол. ред. І. М. Кириченко. Київ : Видавництво Академії наук УРСР, 1962. Т. 5. 592 с.
17. Ющук І. П. Практикум з правопису української мови : підручник. Київ : Освіта, 2002. 254 с.

References

1. Bondar, O. I., Karpenko, Yu. O., Mykytyn-Druzenets, M. L. (2006), *The Contemporary Ukrainian Language: Phonetics. Phonology. Orthoepy. Script. Spelling. Lexicology. Lexicography* [*Suchasna ukrai'ns'ka mova: Fonetyka. Fonoloija. Orfoepija. Grafika. Orfografija. Leksykologija. Leksykografija*], Teaching aid. Akademija, Kyiv, 368 p.
2. Vasenko, L. A., Dubichynskyi, V. V., Krymets, O. M. (2008), *The Ukrainian Shop Language* [*Fahova ukrai'ns'ka mova*], Coursebook. Centr uchbovoi' literatury, Kyiv, 272 p.
3. Busel, V. T. (2003), *Big Combined Spelling Dictionary of the Contemporary Ukrainian Language* [*Velykyj zvedenyj orfografichnyj slovnyk suchasnoi' ukrai'ns'koi' leksyky*], Perun, Kyiv, 896 p.
4. Busel, V. T. (2005), *Big Explanatory Dictionary of the Contemporary Ukrainian Language (with the Appen. and Suppl.)* [*Velykyj tлумachnyj slovnyk suchasnoi' ukrai'ns'koi' movy (z dod. i dopov.)*], Perun, Kyiv, 1728 p.
5. Melnychuk, O. S. (1985), *Etymological Dictionary of the Ukrainian Language in 7 vol.* [*Etymologichnyj slovnyk ukrai'ns'koi' movy u 7 t.*], Naukova Dumka, Kyiv, vol. 2, 570 p.
6. Melnychuk, O. S. (1989), *Etymological Dictionary of the Ukrainian Language in 7 vol.* [*Etymologichnyj slovnyk ukrai'ns'koi' movy u 7 t.*], Naukova Dumka, Kyiv, vol. 3, 632 p.
7. Melnychuk, O. S. (2003), *Etymological Dictionary of the Ukrainian Language in 7 vol.* [*Etymologichnyj slovnyk ukrai'ns'koi' movy u 7 t.*], Naukova Dumka, Kyiv, vol. 4, 656 p.
8. Bevzenko, S. P. (1985), *Inversion Dictionary of the Ukrainian Language* [*Inversijnyj slovnyk ukrai'ns'koi' movy*], Naukova Dumka, Kyiv, 812 p.
9. Karavanskyi, S. (2009), *The Ukrainian Language Secrets* [*Sekrety ukrai'ns'koi' movy*], BaK, Lviv, 344 p.
10. Karavanskyi, S. (2010), *What Destroys Us or Why Don't They Read Us?* [*Shho nas gubyt', abo chomu nas ne chytajut'?*], The journal book by one author. Bak, Lviv, pp. 112–195.
11. Karavanskyi, S. (2016), *Idiocies of the Stalin Era Russisms in the State Language of Ukraine* [*Idiotyzmy stalins'koi' jaryzhky u derzhavnij movi Ukrai'ny*], BaK, Lviv, 224 p.
12. Kozyrskyi, V., Shenderovskyi, V. (1996), *Ukrainian-English-German-Russian Physics Vocabulary Dictionary* [*Ukrai'ns'ko-anglijs'ko-nimec'ko-rosijs'kyj slovnyk fizychnoi' leksyky*], Rada, Kyiv, 934 p.

13. Hrytsenko, P. Yu. (2013), *Russian-Ukrainian Dictionary in 4 vol.* [*Rosijs'ko-ukrai'ns'kyj slovnyk: u 4 t.*]. Znannia, Kyiv, vol. 3, 933 p.
14. Hrinchenko, B. (1997), *The Ukrainian Language Dictionary in 4 vol.* [*Slovar' ukrai'ns'koi' movy u 4 t.*], Naukova Dumka, Kyiv, vol. 4, 616 p.
15. Buriachok, A. A., Hnatiuk, H. M., Holovaschuk, S. I., and others. (2001), *The Ukrainian Language Synonym Dictionary in 2 vol.* [*Slovnnyk synonimiv ukrai'ns'koi' movy u 2 t.*], Naukova Dumka, Kyiv, vol. 2, 960 p.
16. Kyrychenko, I. M. (1962), *Ukrainian-Russian Dictionary in 6 vol.* [*Ukrai'ns'ko-rosijs'kyj slovnyk u 6 t.*], Vydavnytstvo akademii' nauk URSR, Kyiv, vol. 5, 592 p.
17. Yuschuk, I. P. (2002), *The Ukrainian Language Spelling Practice* [*Praktykum z pravopysu ukrai'ns'koi' movy*], Coursebook. Osvita, Kyiv, 254 p.

Е. И. Южакова,

*Одесская национальная академия пищевых технологий,
кафедра украиноведения и лингводидактики*

**ИСКАЖЕНИЕ ОРФОЭПИЧЕСКИХ НОРМ И НОРМАТИВНЫХ
УДАРЕНИЙ В УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ КАК ПУТЬ,
ВЕДУЩИЙ К ЕГО СУРЖИКИЗАЦИИ
(НА ОСНОВАНИИ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ РАБОТ С. КАРАВАНСКОГО)**

Статья посвящена анализу лингвистических работ С. Караванского, рассматривающего, в частности, орфоэпические ошибки и отступления от нормативных ударений, которые совершают носители языка, живущие в Украине; кроме того, отмечено, что особенное внимание ученый уделял вопросам неправильного произношения гласных, мягких, твердых и полумягких согласных, а также словесным ударениям, характерным для украинского языка и таким, которые противоречат его законам.

Ключевые слова: орфоэпические нормы, нормативное ударение, словесное ударение, форморазличительная функция ударения.

O. I. Yuzhakova,

*Odessa National Academy for Food Technologies,
Department of Ukrainian linguistics and linguodidactics*

**DISTORTION OF ORTHOEPIC AND ACCENTUATION STANDARDS
AS THE WAY TO REPLACE THE UKRAINIAN LANGUAGE
BY UKRAINIAN-RUSSIAN DIALECT
(ON THE BASIS OF LINGUISTIC STUDIES BY S. KARAVANSKYI)**

The article based on the linguistic studies by Sviatoslav Yosypovych Karavanskyi (“The Ukrainian Language Secrets”, 2009; “What Destroys Us or Why Don’t They Read Us?”, 2010; “Idiocies of the Stalin Era Russisms in the State Language of Ukraine”, 2016) describes orthoepic and accentuation mistakes made by the speakers living in Ukraine. The scholar points out that such distortion of the standards has been caused by the assimilation policy. **The objective** of our article is narrower as it consists in studying on the basis of his works of orthoepic and accentuation violations legalised in the Soviet era. **The object** of the investigation is the above-mentioned linguistic studies by S. Karavanskyi, **its subject** is the phonetic mistakes that had become common as the result of large-scale Ukrainian culture

oppression. The material is processed by means of a number of **methods**, i. e. observation, analysis, synthesis, the descriptive method that involves considering peculiarities of the structure of the language units and their interpretation as well as the distributive analysis method.

On the basis of the scholar's research the article describes various orthoepic distortions, e. g. failure to differentiate unstressed back vowel sounds, e. g. pronunciation of "а" instead of unstressed "о", pronunciation of "є" instead of "е" ([каб'ін'е¹т]), confused use of soft, hard and palatalised sounds in the words (pronouncing soft "з" in the word [зло¹сти]), palatalisation of sibilants ([ч'у¹ти]), unsubstantiated use of hard sounds (instead of soft ones) in the inflexions of adjectives (трикутний), gross violations of the Ukrainian language melodic pattern law (в процесі) e t. c. The article concludes that such mistakes ruin the inner structure of the Ukrainian word, destroy its harmony and direct it to the foreign language field. The scholar emphasises that the correct stress is of utmost importance for the right pronunciation as it should mostly fall on the third syllable from the end of the word if the word has three or more syllables (*га́рматень, літу́ргія, мовчанка, пасо́висько*). He puts a special emphasis on the stress that differentiates the forms of words denoting action and effect that belong to the specialised vocabulary (*обладна́ння* for action and *обла́днання* for effect of the action). He suggests developing this pattern that realises the Ukrainian language word-building potential.

Key words: orthoepic and accentuation standards, word (syllable) stress, the differentiating stress function.